

Александренко Олена Віталіївна,
науковий співробітник науково-дослідної
лабораторії з проблем експертно-
криміналістичного забезпечення ННІ № 2
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ВІЙСЬКОВИХ ЗЛОЧИНІВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

Військові злочини у міжнародному праві визначають як порушення законів або звичаїв війни, вбивства, жорстокість, вивезення на примусові роботи чи з іншою метою цивільного населення окупованої території, вбивство або жорстокість до військовополонених, вбивства заручників, грабунок суспільної або приватної власності, безпідставні руйнування міст і сіл, не викликані військовою необхідністю спустошення.

Першим кроком щодо притягнення винних до кримінальної відповідальності за вчинення вказаних злочинів є правильна правова їх кваліфікація. Проте, саме з нею відчуваються наразі певні проблеми, які можуть бути пояснені наступними основними чинниками: відсутністю достатнього практичного досвіду кваліфікації військових злочинів та існуючою недосконалістю відповідних правових норм.

Проблемні питання кваліфікації розглянемо на прикладі статей 432–435 розділу XIX «Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини)» і статей 436–442, 445, 447 розділу XX «Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку» Кримінального кодексу України.

Чинний Кримінальний кодекс України було прийнято у 2001 р., за тогочасної оборонної стратегії, незмінної ще з часів СРСР, коли не можна було уявити агресії від сусідньої країни та можливість застосування вказаних статей кодексу на практиці. Саме тому в Кодексі відсутні норми, які б встановлювали кримінальну відповідальність за вчинення дій у сучасних умовах ведення країною-агресором на Сході України так званої «гібридної війни».

Окремими з вказаних норм Кодексу встановлена відповідальність за подібні або тотожні діяння, що викликає на практиці труднощі з кваліфікацією відповідних злочинів. Стаття 433 передбачає відповідальність за насильство над мирним населенням у районі воєнних дій, ст. 434 – за погане поводження з військовополоненими. Водночас ст. 438 іншого розділу КК встановлює

відповідальність за порушення законів та звичаїв війни. Диспозиція останньої правової норми серед переліку альтернативних діянь вказує на жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням та інші порушення законів і звичаїв війни.

Говорячи про кваліфікацію військових злочинів, науковці переважно дотримувалися суто теоретичних підходів, не враховуючи всіх можливих ситуацій збройного конфлікту. Одні з них пропонують кваліфікувати відповідні діяння, що вчинені спеціальним суб'єктом (військовослужбовцем) та в умовах збройного конфлікту неміжнародного характеру, за ст. 433, 434, а в усіх інших випадках – за ст. 438 КК України. Інші ж зазначають, що у ст. 438 йдеться про міжнародно-правові закони та звичаї війни, які застосовують у разі війни та збройних конфліктів міжнародного характеру.

Особливістю складів злочинів, передбачених ст. 433 та 434 КК України, на відміну від ст. 438, є спеціальний суб'єкт – військовослужбовець. Проте, ст. 438 цього Кодексу не містить вказівки стосовно характеру конфлікту. Її диспозиція є бланкетною і відсилає до норм міжнародного гуманітарного права. Це підтверджує закріплення такого альтернативного діяння, як «інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згоду на обов'язковість яких надала Верховна Рада України». Серед них є норми, що стосуються суто збройних конфліктів неміжнародного характеру (ст. 3 Женевської конвенції 1949 р., Додатковий протокол II до неї тощо).

Стаття 434 Кодексу передбачає відповідальність за погане поводження з військовополоненими. Зміст терміну «військовополонений» розкрито у ст. 4 Женевської конвенції про поводження з військовополоненими, згідно з якою особа може набути статусу військовополоненого лише в разі збройного конфлікту міжнародного характеру. Таким чином, кваліфікація за ст. 438 Кримінального кодексу України лише злочинів, що вчинені під час збройного конфлікту міжнародного характеру, безпідставно звужує сферу застосування цієї норми.

Як під час проведення Антитерористичної, так і під час операції Об'єднаних сил (ООС) є випадки порушення законів і звичаїв війни особами, які не є військовослужбовцями в умовах неміжнародного збройного конфлікту. Виникає ситуація, коли такі діяння не можна кваліфікувати за жодною із вказаних норм кримінального закону. Проблемним також є визначення правового статусу учасників збройного конфлікту, зокрема, так званих «комбатантів», «ополченців», осіб, які надають допомогу збройним формуванням щодо збирання й передавання інформації стосовно чисельності,

озброєності та пересування військ супротивника, партизан, учасників терористичних організацій, та з їх відмежуванням. У такому разі слушно виникають проблеми із застосуванням міжнародного законодавства та Кримінального кодексу України. У зв'язку з відсутністю до останнього часу такої потреби питання правової кваліфікації дій вищезазначених осіб не привертала належної уваги науковців.

Практика проведення ООС демонструє інші суспільно небезпечні дії, котрі не визначені в чинному Кримінальному кодексі України як злочини, а отже є такими, за вчинення яких не передбачено кримінальну відповідальність (наприклад, вербування та використання в збройних конфліктах неповнолітніх). Реалії сьогодення свідчать про недосконалість окремих норм чинного Кримінального кодексу України, зокрема, про відсутність у ньому правових норм, що відповідали б вчиненню у зоні проведення операції суспільно небезпечним діям.

На нашу думку, наразі існує потреба у перегляді розділів XIX–XX Кримінального кодексу України з метою включення до їх складу норм, які б передбачали кримінальну відповідальність за всі дії проти інтересів українського народу. Відсутність таких норм суттєво обмежує можливості правоохоронних органів щодо ефективного реагування на вказані злочинні дії.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України над тимчасово окупованими територіями в Донецькій та Луганській областях» // Відомості Верховної Ради України від 09.03.2018 — 2018 р., № 10, стор. 67, стаття 54. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2268-19>.

2. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.